

נחום רקובר

גדול

כבוד הבריות

כבוד האדם כערך-על

ספרית המשפט העברי

ספריית המשפט העברי

משרד המשפטים
מורשת המשפט בישראל

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לחרגם, לאכסן במאגר מידע
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני אופטי או מכני או
אחר — כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה

כל הזכויות שמורות

מורשת המשפט בישראל
ת"ד 7483 ירושלים 91074
תשנ"ט - 1998
ירושלים

יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך.
(אבות ב, י')

כשחלה רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו.
אמרו לו: רבינו, למדנו ארחות חיים
ונזכה בהן לחיי עולם הבא.
אמר להם: הזהרו בכבוד חבריכם...
ובשל כך חזכו לחיי העולם הבא.
(ברכות כח ע"ב)

גדול כבוד הבריות, שדומה את לא תעשה שבחורה.
(ברכות יט ע"ב)

ה ת ו כ ן

פתח דבר 11

פרק ראשון: מבוא 13

- א. כבוד האדם - שנברא בצלם 18
- הכבוד - מידה טובה או מידה מגונה? 27
- החקיקה הישראלית 28
- ב. כבוד 'הבריות' - כבוד כל הברואים 29
- ג. כבודו של העבריין 33

פרק שני: כבוד האדם מול כבוד ה'

(סוגיית ברכות יט ע"ב - כ ע"א: המוצא כלאיים
בבגדו) 41

א. הכלל: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד
ה' 42

ב. הסייגים לכלל 48

- 1. כבודו של האדם - באיסור דרבנן 48
- 2. כבוד המלכים - באיסור דרבנן 49
- 3. גדול כבוד הבריות שדוחה 'לא תעשה' שבתורה -
באיסור דרבנן 50
- 4. ביטול מצווה מן התורה (השבת אבדה) משום כבוד -
בענייני ממון 54
- 5. ביטול מצווה מן התורה משום כבוד - ב'שב ואל
תעשה' 57

ג. סוגיות התלמוד הירושלמי והשוואתן לסוגיית

התלמוד הבבלי 58

1. המוצא כלאיים בבגדו 58

(ירושלמי, כלאיים, פרק ט, הלכה א)

דחיית איסור מן התורה 59

כבוד הרבים 60

דחייה ל'שעה אחת' 60

התוכן

2. היטמאות כוהן לכבוד הרבים או לכבוד המלך 61
 (ירושלמי, ברכות, פרק ג, הלכה א)
 3. סיכום והשוואה 64

פרק שלישי: עיונים וגדרים 69

- א. כבוד מלכי ישראל וכבוד מלכי אומות העולם 69
 ב. הכבוד – נורמה אחידה או יחסית? 74
 ג. מניעת ביזיון והנחלת כבוד 78
 ד. דרך דחיית 'מצוות דרבנן' משום הכבוד 81
 ה. כבוד היחיד וכבוד הרבים 82
 ו. המוחל על כבודו 84
 מחילת תלמיד חכם על כבודו 87
 ביזיון שגרם אדם לעצמו בפשיעתו 89
 ז. כבוד האדם שלא בפני אחרים 90
 ח. כבוד המת 91
 ט. מצווה מן התורה ומצווה מדרבנן 93
 י. דחיית איסור של ממון 97
 יא. דחייה ב'שב ואל תעשה' וב'קום ועשה' 101
 יב. דחייה ב'שב ואל תעשה' שעל ידה יעבור אחר ב'קום ועשה' 107
 יג. האם יש להבחין בין עובר בשוגג לעובר במזיד? 108
 יד. איסור שישנו ב'שאלה' ואיסור שאינו שווה בכול 113
 טו. ביזיון גדול וביזיון קטן 115
 טז. דחיית איסור מפני ביזיון עתידי 117

פרק רביעי: ערך 'כבוד האדם' והשפעותיו

- בתחומים שונים 119
 א. פטור ממסירת עדות בבית המשפט 121
 ב. היתר תספורת לאבל 123
 ג. הידור במצוות תוך פגיעה בכבוד הזולת 124
 ד. שמירה על כבוד האדם בענישה 125

התוכן

- ה. כהן עירום במקום טומאה 128
 ו. כבודה של כלה ענייה 129
 ז. כבוד בנו של מומר 131
 ח. כבוד משפחתו של מי שאיבד עצמו לדעת 133
 ט. הסתרת מידע מן הבעל שזינתה אשתו 134
 י. כבוד המלך 135
 יא. כבוד אישה שהרתה מחוץ לנישואין 136
 יב. הצלה מעוני - כבוד הבריות 137
 יג. צביעת שיער 138
 יד. כבוד החייב בהליכי הוצאה לפועל 139
 טו. מניעת צער על אי-קיום מצווה 142
- פרק חמישי: תקנות 'שלא לבייש את מי שאין לו' 145**
 תקנות להגבלת מותרות 151
- פרק שישי: סיכום ומסקנות 155**
- נספחים 167**
- א. הסרת בגד שנקרעה ציציתו (סוגיית מנחות לז ע"ב - לח ע"א) 169
 ב. ניקיון הגוף (סוגיית שבת פא ע"א - פב ע"ב) 177
 ג. מחלוקת הרמב"ם והרא"ש בדבר הרואה את חברו לבוש כלאיים 183
 ד. חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו 193
 ה. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998 195
- מפתחות 197**
- מפתח העניינים 199
 מפתח המקורות 209
 רשימה ביבליוגרפית 221

פתח דבר

עיקרו של החיבור שלפנינו הוא בירורו של כלל תלמודי שהציב את כבוד הבריות כערך עליון שבכוחו לדחות ערכים אחרים: 'גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה'.

במבוא לחיבור נבקש לברר מהו כבוד הבריות ומהי הזיקה בין היות האדם נכרא בצלם אלוהים לבין כבוד האדם. בפרקים השני והשלישי תידון הסוגיה המרכזית שעניינה הניגוד בין המקרא 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'' (משלי כא, ל), לבין מאמר חכמים 'גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה': אלו ערכים יידחו מפני כבוד הבריות ואלו ערכים לא יידחו מפניו? בפרק הרביעי יובאו תקדימים אחדים מן התלמוד ומספרות השו"ת שבהם דחו חכמים ערכים שונים מפני כבוד הבריות, ובפרק חמישי ניחד דברים לתקנות שעניינן הוא 'שלא לבייש את מי שאין לו'.

יסודו של חיבור זה הוא מחקרי 'ההגנה על כבוד האדם'¹. המחקר, שזכה בפרס צלטנר, נכתב בזמנו בעת הכנת החקיקה בתחום זכויות האדם במגמה להשתית אותה על ערכים יהודיים. בינתיים חוקקה הכנסת את חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, וכך נקבע כבוד האדם כערך-על, והפך למטבע עובר לסוחר במקומנו.

כבוד האדם נקבע כנושא מרכזי במערכת החינוך בשנות הלימודים תשנ"ט-תש"ס, ונעניתי ברצון להצעה לשוב ולהוציא לאור את מחקרי, תוך שאני מוסיף בו דברים שנחברו אצלי מאז הפרסום הקודם. בעתיד,

¹ סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי, חוברת נד, תשל"ח-1978.

פתח דבר

אם ירצה ה', אחזור ואֶשְׁנֶה פרק זה ופרקים נוספים שיש עמי בכתובים בתחום זכויות האדם.

בשלבי הכנה נמצאים גם קובצי מקורות ומערכי שיעור בנושא כבוד האדם לצורך הוראתו במערכת החינוך.

י' סיני העיר הערות אחדות לפני שנמסר החיבור לדפוס; י" אונגר סייע בהכנת הנספחים הראשון והשני וש' קסירר סייע בהכנת הנספח השלישי; ב' כהנא ערך את המפתחות לספר; ד"ר י' קארה הציע הערות לשוניות; א' ורדי יעץ בעיצוב הספר; מ' קפלן הכין את הקָדָר לדפוס. לכולם נתונה תודתי גם בזה.

מי יתן ויופנם בתודעתנו ערך כבוד האדם, ותהיה מסכת חיינו החברתיים שזורה ברחשי אהבה ויחס של כבוד לאדם. אז נוכל לומר כי ערכיה של חברתנו הם אכן ערכים יהודיים.

בס"ד, י"ד בחשוון תשנ"ט

נחום רקובר